

ROTTERDAM GROEIBRILJANT

Een bureauonderzoek en een verkennend inventariserend veldonderzoek door middel van
grondboringen

R.A. Lelivelt en F.J.C. Peters

Tekeningen: M.F. Valkhoff

BOORrapporten 283
2006

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam
Ceintuurbaan 213B
3051 KC Rotterdam

INHOUDSOPGAVE

blz.

1. INLEIDING	4
2. BUREAUONDERZOEK	5
2.1 Doel	5
2.2 Plangebied.....	5
2.3 Geplande werkzaamheden.....	5
2.4 Aandachtspunten.....	5
2.4.1 Beleidskaarten	5
2.4.2 Historische situatie.....	6
2.4.3 Geologische gegevens	7
2.4.4 Archeologische gegevens.....	7
2.5 Archeologische verwachting	8
2.6 Advies	8
3. INVENTARISEREND ONDERZOEK	15
3.1 Doel	15
3.2 Methoden.....	15
3.3 Resultaten.....	16
3.3.1 Geologie	16
3.3.2 Archeologische indicatoren.....	18
3.3.3 Archeologische vindplaatsen	18
4. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	19
4.1 Conclusies	19
4.1.1 Inleiding	19
4.1.2 Gaafheid bodemopbouw.....	19
4.1.3 Archeologische waarden	19
4.2 Aanbevelingen	20
NOTEN	223
LITERATUUR	24
AFKORTINGEN	25

	Geologie	Klimaat Landschap Vegetatie		Archeologische perioden	
2000				Nieuwe Tijd	
1500	Duinkerke III Tiel III	Subatlantic <i>koeler</i> <i>vochtiger</i>		Late Middeleeuwen B	
1000				Late Middeleeuwen A	
500	Duinkerke II Tiel II			Vroege Middeleeuwen	
0				Romeinse Tijd	
500	Duinkerke I Tiel I			Late IJzertijd	
1000		Subboreaal <i>koeler</i> <i>droger</i>	loofbos	Midden-IJzertijd	
1500	Duinkerke 0 Tiel 0			Vroege IJzertijd	
2000				Late Bronstijd	
2500	Calais IV Gorkum IV			Midden-Bronstijd	
3000				Vroege Bronstijd	
3500	Calais III Gorkum III	Atlanticum <i>warm</i> <i>vochtig</i>		Laat Neolithicum	
4000				Midden-Neolithicum	
4500	Calais II Gorkum II			Vroeg Neolithicum	
5000		Boreaal <i>warmer</i>		Mesolithicum	
5500					den
6000	Calais I Gorkum I				
6500		Preboreaal <i>warmer</i>			
7000					berk
7500		Late Dryas <i>kouder</i>			
8000					toendra
8500		Kreftenheye	Pleistoceen	Laat-Paleolithicum	
9000					
9500					

Tijdtabel.

1. INLEIDING

een eventueel vervolg van de archeologische begeleiding van het project Rotterdam Groeibriljant.

In opdracht van het Ingenieursbureau van Gemeentewerken Rotterdam wordt de ontwikkeling van de locatie Rotterdam Groeibriljant archeologisch begeleid door het Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam (BOOR). Het plangebied is weergegeven in afbeelding 1 en 2.

Het project dient archeologisch te worden begeleid omdat bij de beoogde inrichting van het plangebied grondwerkzaamheden zullen worden uitgevoerd. Naast reeds bekende archeologische waarden zijn er mogelijk ook nog onbekende archeologische waarden in het plangebied aanwezig. Deze kunnen bij de grondwerkzaamheden worden aangetast of vernietigd.

Het plan van aanpak van een archeologische begeleiding bestaat in de regel uit drie stappen.

Stap 1. De inventarisatie van archeologische vindplaatsen. Een inventarisatie bestaat doorgaans uit het uitvoeren van een bureauonderzoek gevolgd door een inventariserend veldonderzoek. Bij een inventariserend veldonderzoek kan onderscheid gemaakt worden in een verkennende, een karterende en een waarderende fase.

Stap 2. De selectie van behoudenswaardige archeologische vindplaatsen en advisering over het beleid ten aanzien van vindplaatsen.

Stap 3. De documentatie van behoudenswaardige, maar niet in situ te handhaven vindplaatsen.

Het voorliggende rapport bevat het verslag van de eerste stap van de archeologische begeleiding van het plangebied Rotterdam Groeibriljant: het bureauonderzoek en de verkennende fase van het inventariserend veldonderzoek. Het veldonderzoek is uitgevoerd door het zetten van grondboringen. Het ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer is 15408.

Op basis van de resultaten van het inventariserend veldonderzoek worden aanbevelingen gedaan ten aanzien van

2. BUREAUONDERZOEK

2.1 Doel

Het uitvoeren van een bureauonderzoek is de eerste stap in de inventarisatie van archeologische waarden in het plangebied. Gedurende het bureauonderzoek worden bestaande bronnen geraadpleegd om informatie te verwerven over bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Op basis van de resultaten van het bureauonderzoek kan een beslissing worden genomen over het wel of niet uitvoeren van een inventariserend veldonderzoek en hoe dit uit te voeren.

2.2 Plangebied

Het plangebied Rotterdam Groeibriljant bevindt zich in de deelgemeente IJsselmonde, gemeente Rotterdam (Afb. 1 en 2). Het plangebied wordt globaal omgrensd door de Willem van Gelderstraat in het westen, de Van Hoochstratenweg in het zuiden, de Cranendonckweg en de Kasteelweg in het oosten en de Kasteelweg in het noorden. Het plangebied bestaat uit drie deelgebieden (Afb. 2):

- Deelgebied A: openbaar groen met waterpartij, circa 0,10 ha met centrumcoördinaten: 97.265/435.010.
- Deelgebied B: woning en tuin, circa 0,17 ha met centrumcoördinaten: 97.316/434.967.
- Deelgebied C: openbaar groen, circa 0,04 ha met centrumcoördinaten: 97.283/434.932.

2.3 Geplande werkzaamheden

De herinrichting van plangebied Rotterdam Groeibriljant brengt grondverzet met zich mee. De diepte van ontgraving is vooralsnog onbekend. Wel is duidelijk dat een waterpartij (de voormalige slotgracht van kasteel IJsselmonde, paragraaf 2.4.2) in deelgebied A zal worden uitgebreid. Verder zal in de deelgebieden B en C

worden gebouwd.

2.4 Aandachtspunten

Gedurende een bescheiden bronnenonderzoek door de heer R.A. Lelivelt (BOOR) zijn voor het plangebied de bestaande relevante gegevens geïnventariseerd, waarbij onder meer is gekeken naar archeologische, geologische en historisch-geografische aspecten. De volgende punten zijn voor het plangebied Rotterdam Groeibriljant van belang.

2.4.1 Beleidskaarten

CHS Zuid-Holland

Het plangebied Rotterdam Groeibriljant is gelegen in een zone met - volgens Kaart 1.b (archeologische waarden) van de Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland stadsregio Rijnmond - een zeer grote kans op de aanwezigheid van archeologische sporen, omdat het deel uitmaakt van de voormalige dorpskern van IJsselmonde (Zuid-Holland 2002).

AMK Zuid-Holland

Volgens de Archeologische Monumentenkaart (AMK) Zuid-Holland (ROB 1994) maakt het plangebied deel uit van een stads- of dorpskern waarvoor een hoge archeologische verwachting geldt.

Archeologische Waarden- en Beleidskaart Rotterdam

Op de Archeologische Waarden- en Beleidskaart Rotterdam is te zien dat deelgebied A, en het noordelijk deel van deelgebied B (paragraaf 2.2) deel uitmaken van de Archeologisch Belangrijke Plaatsen 39 en 40, respectievelijk het Kasteel IJsselmonde en de Adriaen Janszkerk. Deze zijn beschreven in de (concept)lijst met 'Archeologische Belangrijke Plaatsen behorende bij de Monumentenverordening Rotterdam 2003'. Verwacht wordt dat (ongestoorde) archeologische sporen zich hier vanaf 50 cm beneden maaiveld bevinden. De voorgestelde maximaal toegestane ontgravingsdiepte is dan ook 50 cm beneden maaiveld.

2.4.2 Historische situatie

Korte geschiedenis van (het dorp) IJsselmonde

De naam 'IJsselmonde' wordt voor het eerst genoemd rond 1072, in verband met een versterking. Deze bevond zich ten zuiden van de monding van de Hollandsche IJssel in de Nieuwe Maas (zie hieronder, subparagraaf *Het kasteel IJsselmonde*). De naam IJsselmonde komt later in de Middeleeuwen voor als 'ambachtsheerlijkheid', een rechtsgebied onder leiding van een adellijk persoon, de ambachtsheer. De ambachtsheerlijkheid IJsselmonde maakte deel uit van de Riederwaard, een rondom bedijkt gebied, dat na 1373 ten onder ging. De Riederwaard besloeg het centrale deel van het huidige IJsselmonde.

Vanaf het jaar 1000 zal een begin zijn gemaakt met de ontginningen en bedijkingen van de omgeving van het huidige plangebied. Mogelijk al in de 13^e eeuw was de Polder IJsselmonde verdeeld in de ambachtsheerlijkheden West- en Oost-IJsselmonde, gescheiden door 'de Kreek', een natuurlijke waterloop. De slecht onderhouden bedijkingen - in combinatie met maaiveldaling als gevolg van ontginningsactiviteiten - maakte het gebied kwetsbaar voor overstromingen. Als gevolg hiervan ging de Riederwaard in 1373 door overstromingen ten onder.

De nadrukkelijke eis aan de ambachtsheren om de bedijkingen van de IJsselmondepolders op orde te brengen en de financiële steun van de graaf van Holland leidden pas tot resultaat na de overstroming van 1421. In 1437 is de Polder Oost IJsselmonde bedijkt, maar in 1447 raakte deze nogmaals kortstondig onder water. Na deze bedijkingen is de huidige kerk gebouwd met kort daarna een nieuw kasteel (hieronder beschreven) (Kempenaar 2002).

Deze middeleeuwse bedijkingen vormen nog altijd de basis van de ruimtelijke structuur van de historische kern van het voormalige dorp IJsselmonde, dat in 1941 is opgegaan in de Rotterdamse wijk Oud-IJsselmonde. Naast de uitbreiding van

Rotterdam hebben recentelijk de aanleg (jaren '60) en latere verbreding (jaren '80) van de Van Brienoordbrug en de dijkverzwaring (jaren '70) langs de Nieuwe Maas het oude dorpsgezicht verder gewijzigd.

Het kasteel IJsselmonde

Het hierboven genoemde 11^e -eeuwse kasteel had een militaire functie. Het werd gebouwd (circa 1064) door de bisschop van Utrecht en verwoest door de graaf van Holland in 1076. De locatie van deze burcht is niet bekend.

Pas na de 15^e -eeuwse bedijkingen is een nieuw kasteel gebouwd. Dit 'kasteel', waarvan een deel van de slotgracht nog aanwezig is (Afb. 2 en 3), had evenwel geen militaire functie maar diende als buitenverblijf. De bewoners waren de ambachtsheren en -vrouwen van IJsselmonde (zie boven).

Het buiten werd in 1483 gebouwd op een omgracht erf. Kort daarna, in 1489, zou het zijn verwoest. In ieder geval is het kasteel verbouwd in de 16^e eeuw. In 1664 werd het kasteel zelfs bijna geheel afgebroken en herbouwd op de oude fundamenten. Hierna vond in 1811 nogmaals een verbouwing plaats. Tot de definitieve sloop van het kasteel in 1900 hebben diverse adellijke families het kasteel bewoond. Het 18^e -eeuwse koetshuis bleef voor afbraak gespaard.

Op verschillende historische (1812 (De WoonOmgeving 2005) en 1857 (Topografisch Bureau) en meer recente kaarten (jaren '60 en '70) van Gemeentewerken Rotterdam is te zien dat de slotgracht in fases is gedempt. De zuidelijke gracht is gedempt in het kader van de dijkverzwaring, begin jaren '70. Hierbij is de rivierdijk (de Willem Van Gelderstraat), over het kasteelterrein aangelegd.

Naast de demping van delen van de slotgracht werd het noodzakelijk geacht de fundamenten van het kasteel te verwijderen in verband met de stabiliteit van de dijk. Naar aanleiding hiervan zijn de kasteelfundamenten in 1972 door het

BOOR opgegraven (Hoek 1973).

De Adriaen Janszkerk

In een aantal 14^e-eeuwse historische bronnen zijn aanwijzingen te vinden voor de aanwezigheid van een parochie met kerk. Zo wordt in de vroegste bron uit 1308 een pastoor vermeld, Diederik te IJsselmonde. De locatie van de oude kerk van IJsselmonde is tot op heden onbekend.

De huidige Adriaen Janszkerk dateert - evenals het tweede kasteel IJsselmonde - van na de middeleeuwse bedijkingen. De kerk is na 1447 gebouwd (de precieze bouwdatum is onzeker). In de loop der tijd zijn delen van de kerk aangepast en verbouwd, waarvan de meest ingrijpende verbouwing in 1923 plaatsvond.

De kerk en de directe omgeving zijn door het BOOR archeologisch en bouwhistorisch onderzocht in 2000 en 2001 tijdens een restauratie. Hiervan is verslag gedaan door de heer Kempenaar (Kempenaar 2002). Er zijn daarbij geen aanwijzingen van een voorganger gevonden. Toch kan niet worden uitgesloten dat deze zich in de ondergrond bevindt, omdat het archeologisch onderzoek onder beperkingen van de restauratie kon worden uitgevoerd.

Het gebied rond de kerk fungeerde als begraafplaats van de toenmalige gemeente IJsselmonde tussen in ieder geval circa 1584 (zoals blijkt uit jaarrekeningen van de kerk) en 1871 (toen de begraafplaats werd opgeheven). Volgens kadastrale gegevens uit 1812 was de begraafplaats oorspronkelijk beperkt tot het terrein aangegeven op afbeelding 3. Waarschijnlijk bestond de grens van deze begraafplaats uit een sloot welke in verbinding lag met de slotgracht van het kasteel. Rond 1900 is de sloot gedempt. In de periode na 1812 tot circa 1871 heeft de begraafplaats in zijn volle omvang mogelijk gereikt tot de huidige betonnen muur (tijdens dit onderzoek nog aanwezig) ten zuiden van de kerk (Afb. 2). Binnen de kerk werd eveneens begraven; de ambachtheren en -vrouwen van IJsselmonde hadden, in ieder geval vanaf 1689, hun eigen grafkelder in de Adriaen Janszkerk. De laatste bijzetting in de kerk

dateert van 1889.

In de loop der tijd zijn de graven, zowel binnen als buiten de kerk, deels geruimd (onder andere tijdens restauratiewerkzaamheden), vermoedelijk tot circa 70 cm diep. De botten zijn in knekelputten gestort in de buurt van de kerk. Desondanks zijn menselijke resten teruggevonden tijdens de bouw van de pastorie, kort na de Tweede Wereldoorlog, en de restauratie van de kerk in 2002, (zie ook 2.4.4, deelgebied B)¹.

Andere historische en archeologische waarden

Het cartografisch (Top. Bureau 1857) en historisch onderzoek heeft geen andere aanwijzingen opgeleverd - buiten de bovengenoemde plaatsen - voor de eventuele aanwezigheid van andere historische en archeologische waarden in het plangebied.

2.4.3 Geologische gegevens

Afgaande op de Geologische Kaart van Nederland 1:50.000, Kaartblad Rotterdam Oost (37 O) (TNO-NITG 1998) is de globale opbouw van de bovenste delen van de bodem in het plangebied als volgt: De ondergrond wordt gevormd door een afwisseling van Hollandveen en de Afzettingen van Gorkum (kom- en eventueel oeverafzettingen). Deze afwisseling wordt afgedekt door een dik pakket Hollandveen. Hierop liggen oeverafzettingen en eventueel komafzettingen van de Afzettingen van Tiel.

De Afzettingen van Gorkum en Tiel vallen in de nieuwe stratigrafische indeling (2003) van TNO onder de Formatie Echteld. In dit rapport zal de oude terminologie worden gebruikt.

2.4.4 Archeologische gegevens

In de drie deelgebieden, waar het plangebied uit bestaat, zijn de volgende archeologische waarden bekend.

Deelgebied A

Deelgebied A valt binnen object 39 (BOOR-vindplaatscode 13-06) van de conceptlijst van *Archeologisch Belangrijke Plaatsen behorende bij de Monumentenverordening Rotterdam 2003*, het hierboven beschreven kasteelterrein. In deelgebied A is in 1972 door het BOOR een opgraving uitgevoerd naar de fundamenten van het kasteel IJsselmonde. Het verslag met schriftelijk bronnenonderzoek naar de geschiedenis van het kasteel IJsselmonde is verricht door de heer Hoek (Hoek 1973) (zie paragraaf 2.4.2).

Deelgebied B

Het noordelijk deel van deelgebied B valt binnen object 40 van de conceptlijst van *Archeologisch Belangrijke Plaatsen behorende bij de Monumentenverordening Rotterdam 2003*, de Adriaen Janszkerk en de omliggende begraafplaats (BOOR-vindplaatscode 13-51). Het terrein ten zuiden hiervan is mogelijk vanaf 1812 tot 1871 ook begraafplaats geweest. Dit deel van de begraafplaats wordt archeologisch echter van minder belang geacht, gezien de geringe zeldzaamheid van 19^e -eeuwse begraafplaatsen en de grotere hoeveelheid historische gegevens hierover.

De kerk en de directe omgeving zijn door het BOOR archeologisch en bouwhistorisch onderzocht in 2000 en 2001 tijdens een restauratie. Hiervan is verslag gedaan door de heer Kempenaar (Kempenaar 2002) (zie paragraaf 2.4.2.).

Deelgebied C

In deelgebied C zijn geen archeologische waarden bekend. Er is niet eerder archeologisch onderzoek uitgevoerd.

2.5 Archeologische verwachting

Op grond van bovenstaande informatie over de bodemopbouw kan de archeologische verwachting van het plangebied worden aangegeven: In de Afzettingen van Gorkum kunnen sporen uit de periode Mesolithicum - Neolithicum voorkomen, vaak gerelateerd

aan fossiele geulsystemen. In het bodemtraject top van het bovenste pakket Hollandveen - maaiveld zijn sporen uit de periode IJzertijd - Nieuwe Tijd te verwachten.

Voorts geldt specifiek in de deelgebieden A en B een zeer grote archeologische verwachting in verband met reeds bekende vindplaatsen (paragraaf 2.4.4. en afbeelding 2).

Voor alle deelgebieden geldt dat er rekening gehouden moet worden met de aanwezigheid van (eventuele) voorgangers van de kerk en/of kasteel.

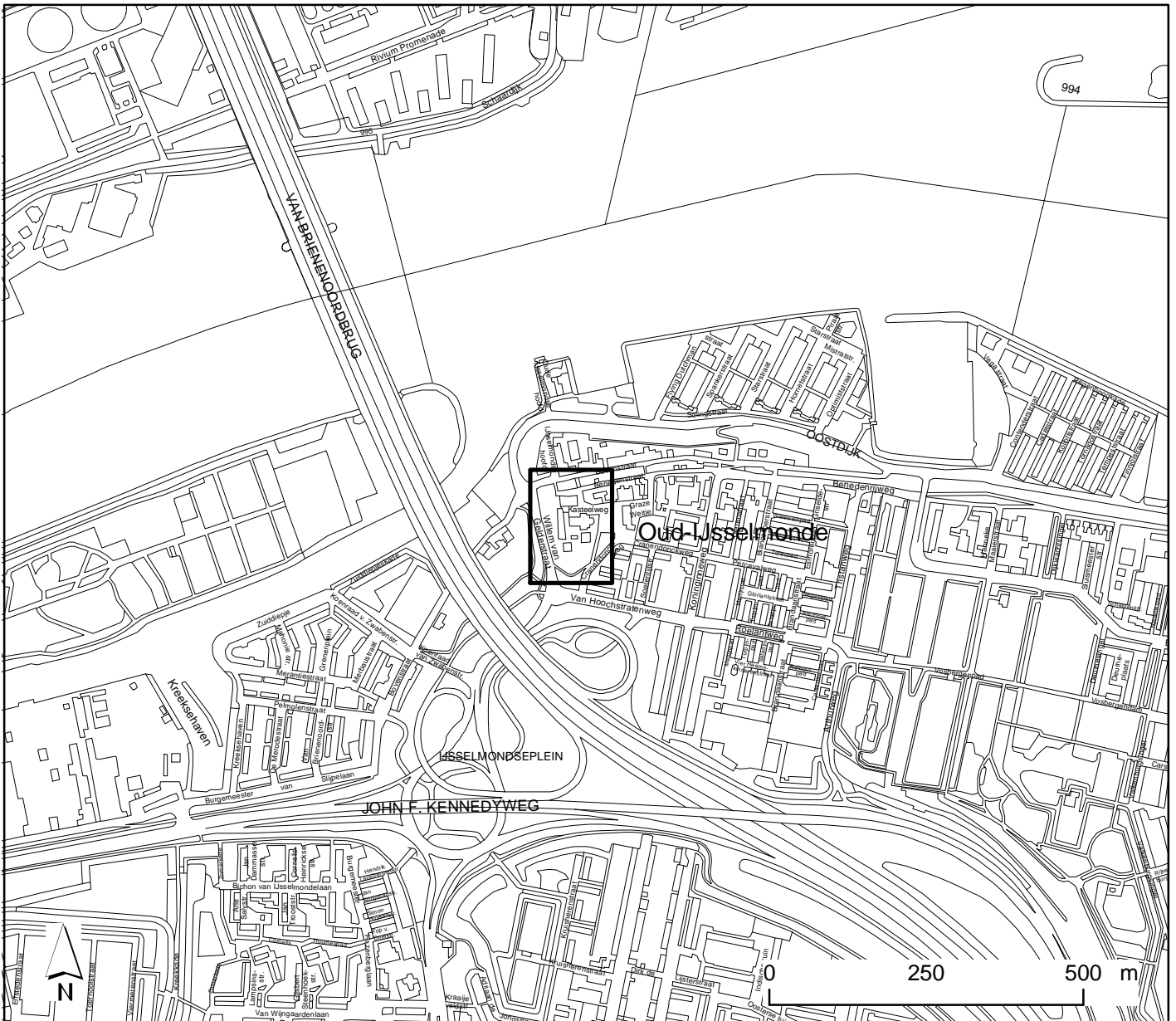
2.6 Advies

Uit bovenstaande blijkt dat in het gehele plangebied een zeer hoge archeologische verwachting geldt (Afb. 2). Van deelgebied A en het noordelijk deel van deelgebied B zijn reeds archeologische waarden bekend. Volgens de 'Archeologische Belangrijke Plaatsen behorende bij de Monumentenverordening Rotterdam 2003', valt deelgebied A binnen object 39 (Kasteel IJsselmonde) en deelgebied B binnen object 40. Voor beide geldt een maximale ontgravingsdiepte van 50 cm. Naast een archeologische waarde hebben deze deelgebieden cultuurhistorische waarde vanwege hun ligging in de dorpskern van het voormalige dorp IJsselmonde.

Omdat de ontwikkeling van het project Rotterdam Groeibriljant gepaard gaat met grondroerende activiteiten kunnen bij de bouwwerkzaamheden de reeds bekende archeologische en cultuurhistorische waarden in het plangebied worden aangetast. Naast deze bekende archeologische waarden zijn er mogelijk ook nog onbekende archeologische waarden in het plangebied aanwezig, die bij bouwwerkzaamheden bedreigd kunnen worden.

Het BOOR adviseert dan ook om als vervolg op het bureauonderzoek in het gehele plangebied een verkennend inventariserend veldonderzoek uit te voeren met speciale aandacht voor de

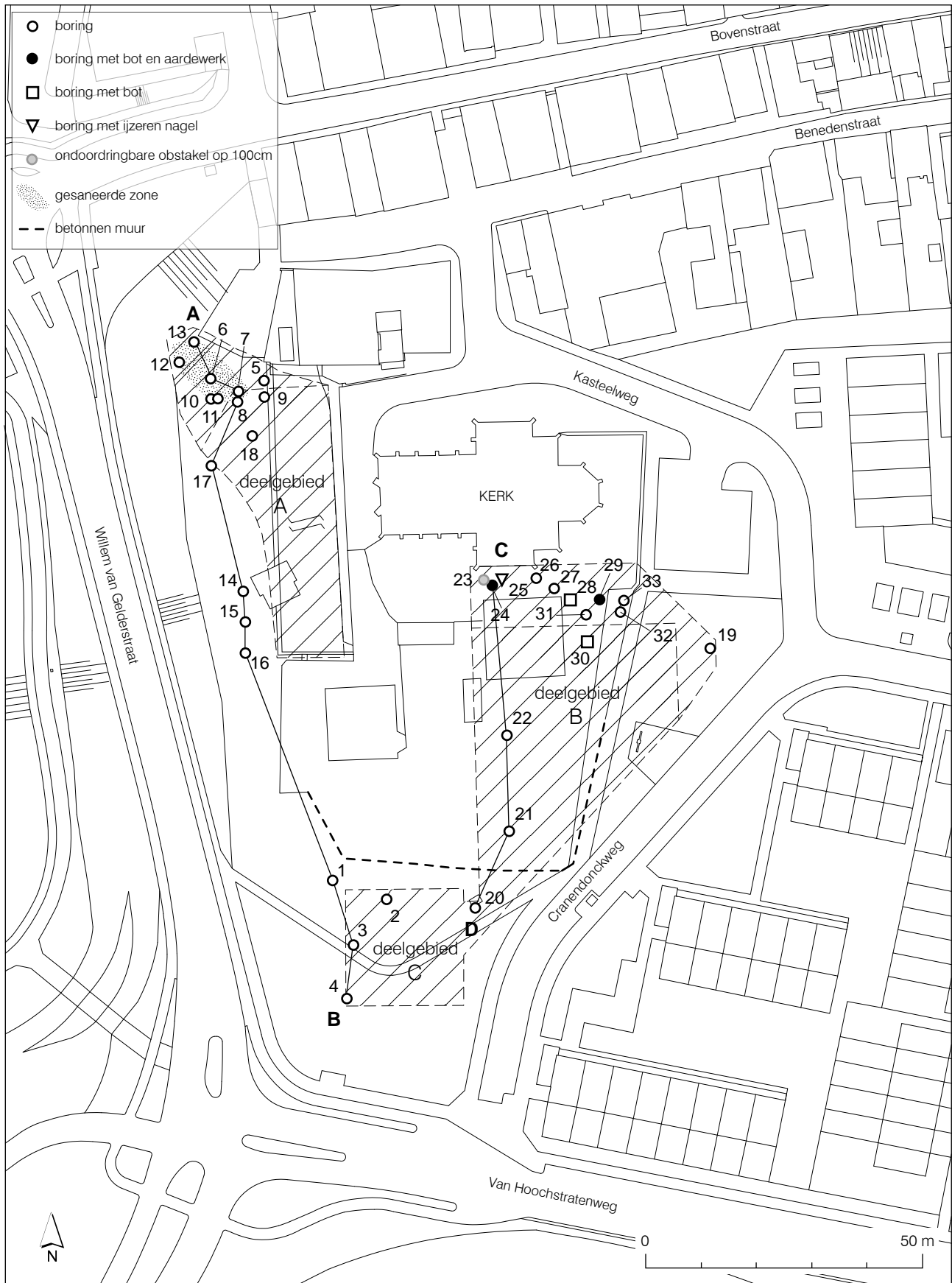
gracht, behorend bij het Kasteel IJsselmonde (object 39) en het kerkhof behorend bij de Adriaen Janszkerk (object 40). Hierbij zal de aandacht worden gericht op de exacte locatie, de stratigrafische positie en kwaliteit ervan. Het veldonderzoek heeft de vorm van een booronderzoek.

Kaart: Gemeentewerken Rotterdam 2005

Schaal 1:10.000

Afb. 1. Ligging van het plangebied Rotterdam Groeibriljant.

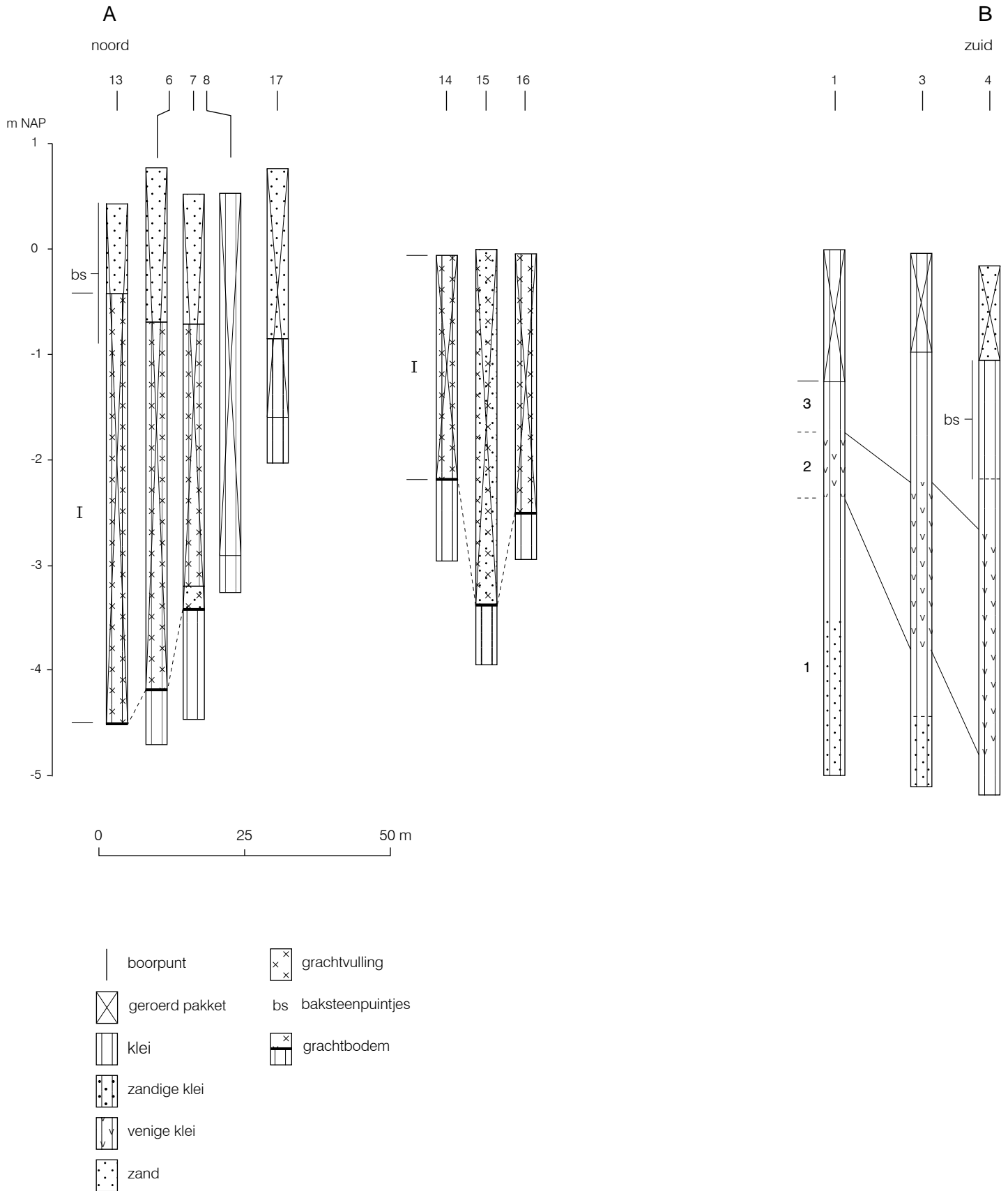

Kaart: Gemeentewerken Rotterdam 2005
 Schaal 1:1000

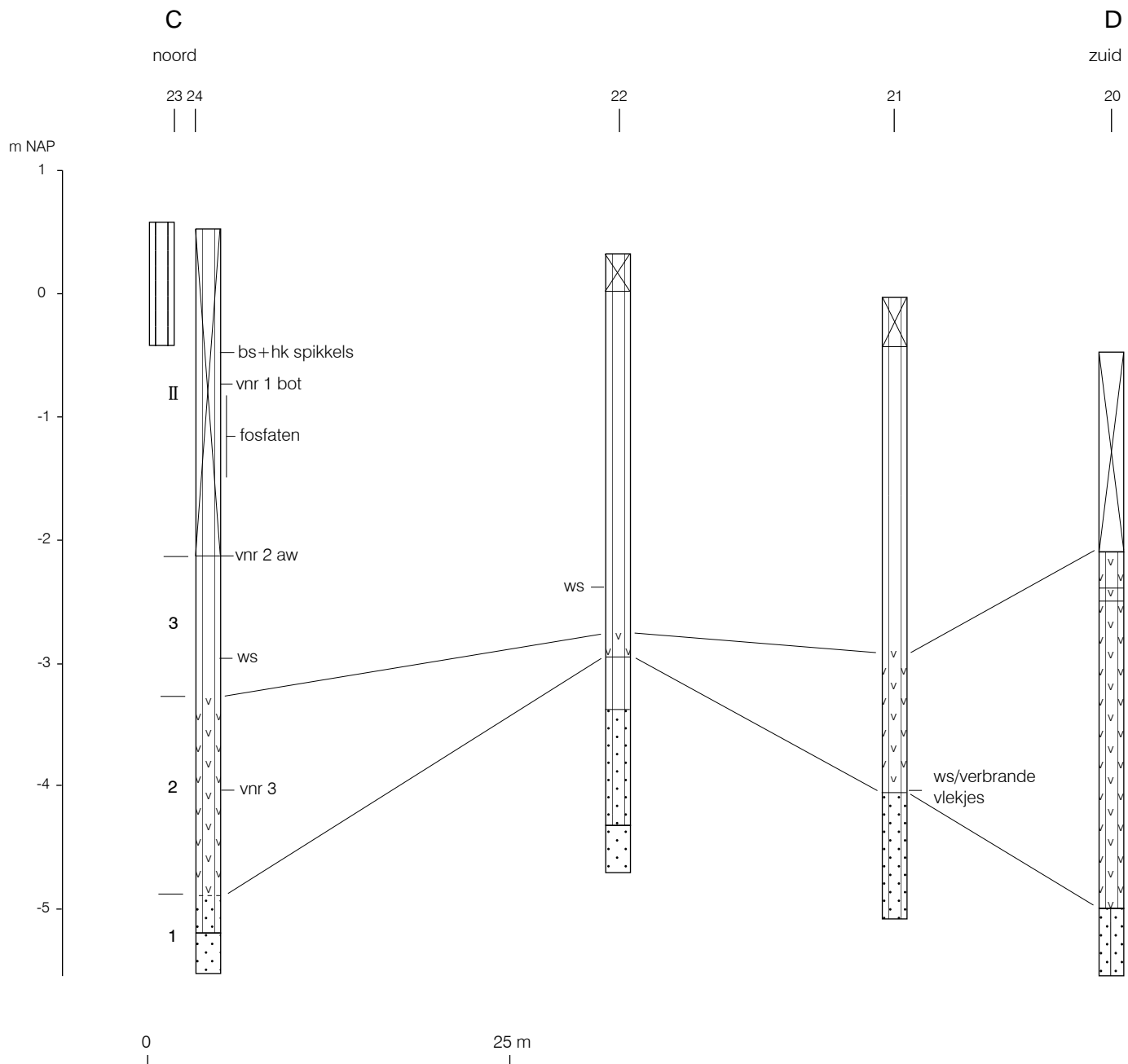
Afb. 2. Ligging boorpunten, profielen A-B, C-D en de deelgebieden A, B en C.

Afb. 3. Bewerkte kadastrale kaart uit 1812 van Oud-IJsselmonde (naar De WoonOmgeving 2005).

Afb. 4. Profiel A-B met slotgracht. Voor ligging zie afbeelding 2. Legenda: 1. Klastisch pakket 1; 2. Organoklastisch pakket 2; 3. Klastisch pakket 3; I. Antropogeen pakket I (grachtvulling).

Afb. 5. Profiel C-D met begraafplaats. Voor ligging zie afbeelding 2. Legenda: 1. Klastisch pakket 1; 2. Organoklastisch pakket 2; 3. Klastisch pakket 3; II. Antropogeen pakket II (begraving).

3. INVENTARISEREND ONDERZOEK

3.1 Doel

De archeologische inventarisatie van Rotterdam Groeibriljant is na het bureauonderzoek voortgezet met het uitvoeren van een verkennend inventariserend veldonderzoek in het gehele plangebied.

De volgende doelstellingen zijn geformuleerd voor het onderzoek.

- De (mate van gaafheid van de) bodemopbouw in het plangebied inventariseren.
- Eventuele nieuwe vindplaatsen lokaliseren.
- Indien mogelijk de datering, aard, exacte locatie, stratigrafische positie en kwaliteit van vindplaatsen in het plangebied bepalen.
- Indien mogelijk op grond hiervan komen tot een waardering van de vindplaats(en).

3.2 Methoden

De verkennende fase van het inventariserend veldonderzoek in het plangebied Rotterdam Groeibriljant is uitgevoerd door het zetten van grondboringen.

De werkzaamheden zijn verricht 29 en 30 november 2005 door de heren R.A. Lelivelt, R.D. van Dijk en M.C. Dorst en mevrouw M. Stronkhorst (allen BOOR).

Het zetten van grondboringen is een non-destructieve manier van onderzoek om archeologische vindplaatsen te lokaliseren. Een archeologische laag is in de boor herkenbaar als een zogenaamde 'vuile' laag. Zo'n laag kan bijvoorbeeld aardewerk, houtskool en/of bot bevatten. Ook afwijkingen in de reguliere bodemopbouw kunnen een goede indicatie voor menselijke activiteiten in het verleden zijn.

Benadrukt moet worden dat er ook kleinschalige archeologische verschijnselen zijn die met boringen niet of nauwelijks zijn te traceren, zoals graven of

oude perceleringsgreppels.

Gedurende het boren wordt tevens gelet op de geologische opbouw van de bodem. Inzicht in de bodemopbouw is noodzakelijk om beter te kunnen inschatten waar zich mogelijk archeologische waarden bevinden en om de archeologische potentie van een gebied te bepalen; zo kan er dus gericht archeologisch onderzoek plaatsvinden.

Voor het boren in het plangebied is gebruik gemaakt van een Edelmanboor voor het verstoorde dek en van een gutsboor met een binnendiameter van 2,5 cm voor de natuurlijke afzettingen daaronder. In totaal zijn 33 boringen beschreven (Afb. 2, 3 en 5).

Een aantal van deze boringen reikte tot 500 à 600 cm onder maaiveld, tot in de Afzettingen van Gorkum. Door deze boordiepte wordt het bodemtraject met de grootste archeologische verwachting onderzocht. Ten tweede kan inzicht worden verkregen in de gevolgen die de inrichting van het plangebied voor de eventueel aanwezige archeologische waarden heeft. Tenslotte wordt een goed beeld van de bodemopbouw van het gebied verkregen, waardoor de geologische kennis en het inzicht in de landschappelijke ontwikkeling ervan in het verleden wordt vergroot.

Daarnaast zijn er ondiepe boringen gezet die gericht waren op reeds bekende archeologische vindplaatsen. Deze dienden om de locatie en stratigrafische positie en kwaliteit van de archeologische vindplaatsen in deelgebied A en B te bepalen.

De boringen reikten tot verschillende dieptes (minimaal circa 200 cm en maximaal 600 cm). Er zijn twee profielen getekend: A-B en C-D (Afb. 2, 4 en 5).

De boorlocaties zijn in het veld ingemeten en ingetekend op een veldkaart. Voor het registreren van de boorprofielen en eventueel aanwezige archeologische indicatoren is gebruik gemaakt van standaard boorformulieren. Tevens is de hoogte ten opzichte van NAP bepaald met behulp van een waterpasinstrument. Bij de

berekening van de hoogtes van de boringen is gebruik gemaakt van een NAP-bout 037HO579 met hoogte 375 cm + NAP. Voor het registreren van de hoogtes is gebruik gemaakt van standaard waterpasformulieren.

3.3 Resultaten

3.3.1 Geologie

Hieronder volgt een globale beschrijving van de zes stratigrafische eenheden die in het bodemprofiel zijn onderscheiden. In de profielen van afbeelding 4 en 5 zijn zij aangegeven. De eenheden worden van onder naar boven beschreven en vervolgens geïnterpreteerd. Voor een nadere toelichting op de ouderdom, klimaat, landschap en archeologische periode wordt verwezen naar de Tijdtabel op bladzijde 3.

Klastisch pakket 1

Van het diepst gelegen pakket - klastisch pakket 1 - is alleen de bovengrens bepaald; de ondergrens is niet vastgesteld. De dikte is dus niet bekend. Klastisch pakket 1 bestaat uit kleiig zand of zandige klei. Naar boven toe neemt de zandigheid af.

De top van klastisch pakket 1 vormt een 'rugvormig' reliëf. De minimale diepte van deze top van deze rug bevindt zich op circa 340 cm - NAP (boring 1 en 22).

Klastisch pakket 1 wordt gerekend tot de Afzettingen van Gorkum, afgaande op de diepteligging. Gezien het 'aflopend profiel' en de vorm van het reliëf van de top van klastisch pakket 1, hebben we waarschijnlijk te maken met een fossiele stroomgordel. In en op dergelijke fossiele stroomgordelafzettingen zijn archeologische sporen te verwachten uit de periode Mesolithicum - Neolithicum.

Organo-klastisch pakket 2

Tot organo-klastisch pakket 2 wordt globaal de licht tot matig venige klei gerekend welke klastisch pakket 1 afdekt. Voor het gemak wordt hiertoe ook een dun traject kleiig veen van 10 cm dik gerekend, dat is aangetroffen in boring 20. De

maximaal waargenomen dikte van organo-klastisch pakket 2 bedraagt ongeveer 280 cm. De minimale dikte bedraagt circa 30 cm (boring 22).

Het pakket bevat doorgaans hout. De onderste delen van organo-klastisch pakket 2 behoren waarschijnlijk tot de Afzettingen van Gorkum, de bovenste delen tot de Afzettingen van Tiel. Een grens hiertussen is visueel niet te bepalen. Gezien de diepteligging gaat het hier om een pakket dat op de stratigrafische positie van het - doorgaans dikke - pakket Hollandveen ligt, zoals dat in de omgeving wordt aangetroffen.

Klastisch pakket 3

Klastisch pakket 3 bestaat uit een laag licht humeuze, licht tot matig zandige klei. De maximaal waargenomen dikte bedraagt circa 135 cm (boring 22). In de meeste boringen is klastisch pakket 3 opgenomen in het geroerde pakket danwel afwezig door ontgraving. Klastisch pakket 3 wordt gerekend tot de Afzettingen van Tiel.

Antropogeen pakket I (Slotgrachtvulling)

De slotgrachtvulling is aangetroffen in boring 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 15 en 16. De maximaal waargenomen dikte van de slotgrachtvulling is circa 500 cm (boring 13). De onderste delen bestaan uit humeuze, zwartgrijze klei. De klei is vlekkelig en/of gelamineerd en lichtzandig, soms met zandlaagjes. Naar boven toe wordt de klei doorgaans grijzer van kleur en neemt de humus af.

De klei bevat verder af en toe baksteenpuntjes en scherfjes, welke in de Nieuwe Tijd zijn te dateren. De bovenste trajecten bestaan meestal uit bouwzand met puntjes. Van de grachtvulling van de noordelijke gracht is plaatselijk circa 150 cm afgegraven in verband met een bodemsanering (Afb. 2).

Antropogeen pakket II (Begraafplaats)

Het geroerd pakket van de begraafplaats is - gezien het boorbeeld - beperkt tot boring 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29 en 31. Het materiaal bestaat uit zandige, rommelige klei met trajecten waarin fosfaatvlekken en zwarte spikkels voorkomen. Ook zijn er diverse vondsten

gedaan in dit pakket welke in tabel 1 zijn gerangschikt. Afgaande op het historisch onderzoek (paragraaf 2.4.2. *Adriaen Janszkerk*) liggen de boringen 21, 22 en 30 ook in de begraafplaats, hoewel daar in deze boringen geen aanwijzing voor is gevonden. Boring 32 en 33 zijn in de gedempte sloot gezet, die tot 1900 om de begraafplaats lag (paragraaf 2.4.2. *Adriaen Janszkerk*). Boring 19 valt buiten de begraafplaats, afgaande op zowel het historisch onderzoek als het boorbeeld.

In deelgebied B is de diepst gelegen archeologische indicator van Antropogeen pakket II aangetroffen op circa 265 cm beneden maaiveld (boring 24). Verder zijn er fosfaatvlekken gevonden tussen circa 130 en 170 cm beneden maaiveld, waarschijnlijk uitspoelingsvlekken in ongeroerde grond. Tot 130 cm beneden maaiveld zijn de meeste archeologische indicatoren aangetroffen. Tussen 130 cm en 170 cm, en lokaal tot circa 265 cm

beneden maaiveld, zou de bodem geroerd kunnen zijn.

Een datering van de graven is op grond van dit booronderzoek niet te geven.

Geroerd pakket algemeen

De top laag van de bodem bestaat uit een pakket geroerde, licht zandige klei. De dikte van het pakket is doorgaans enkele decimeters. In enkele boringen bestaat het bovenste deel van het geroerde pakket uit bouwzand.

In boring 17, gezet op de locatie waar het kasteel IJsselmonde ooit heeft gestaan, is het geroerde pakket sterk puinhoudend. In boring 4 is een circa 110 cm diep kleitraject met baksteenpuntjes en een groenige zweem onder het bouwzand aangetroffen. Dit traject wordt niet geïnterpreteerd als archeologische indicator omdat overtuigende aanwijzingen (bijvoorbeeld in nabij gelegen boringen) ontbreken.

Tabel 1.

Boring	Diepte beneden maaiveld (cm)	Materiaal	Bijzonderheden
24	125-130	Bot	Menselijk
24	265	Aardewerk	Brokje grijsbakkend, afgerond. Ouderdom ?
25	130	IJzer	Nagel
28	30	Bot	Menselijk
29	40	Bot	Menselijk ?
29	130	Bot	Menselijk ?
29	169	Aardewerk	Roodbakkend dubbel geglazuurd, Nieuwe Tijd
30	40	Bot	Menselijk

3.3.2 Archeologische indicatoren

Gedurende de verkennende fase van het inventariserend veldonderzoek in het plangebied Rotterdam Groeibriljant zijn in de boringen diverse archeologische indicatoren gevonden, variërend van bot en aardewerk, tot geroerde pakketten en slotgrachtvulling. In onderstaande paragrafen zijn de archeologische indicatoren verder beschreven. Zie ook afbeelding 3 voor de locatie van de archeologische indicatoren.

3.3.3 Archeologische vindplaatsen

Diepere ondergrond van het plangebied
In de diepere ondergrond van deelgebied B en C (vanaf 340 cm - NAP) bevindt zich vermoedelijk een fossiel geullichaam in de Afzettingen van Gorkum (Afb. 5). In deze - archeologisch kansrijke - afzettingen zijn tijdens dit booronderzoek geen archeologische indicatoren aangetroffen. De kans dat er zich archeologische vindplaatsen in of op dit fossiele geullichaam bevinden wordt in deelgebied B mogelijk geacht. In deelgebied C is de kans daarop echter klein, omdat dit deelgebied voldoende gedetailleerd is onderzocht.

Bovengrond van het plangebied: deelgebied A

Door de vondst van de archeologische indicatoren en historisch onderzoek (paragraaf 2.4.2.) kan het volgende worden gezegd over de slotgracht van het kasteel IJsselmonde (BOOR-vindplaatscode 13-06):
De oostelijke gracht is nog aanwezig. De ligging van de gedempte noordelijke gracht (Afb. 2) kon in het veld bepaald worden bepaald alsmede de diepte (circa 500 cm). De ligging van de zuidelijke gracht is wel vastgesteld, maar niet exact begrensd, aangezien deze niet zal worden aangetast.

Van de grachtvulling van de noordelijke gracht is plaatselijk circa 150 cm afgegraven in verband met een bodemsanering (Afb. 2). Het grootste deel van de oorspronkelijke vulling is echter nog intact en is (daarom) archeologisch

gezien waardevol.

Bovengrond van het plangebied: deelgebied B

De vondst van archeologische indicatoren en historisch onderzoek (paragraaf 2.4.2) heeft het volgende opgeleverd over de begraafplaats, behorend bij de Adriaen Janszkerk (BOOR-vindplaatscode 13-51):
Van de oorspronkelijke begraafplaats voor 1812 (Afb. 2) is de ligging vastgesteld alsmede een begravingstiepte (130 cm). Het kan echter niet geheel uitgesloten worden dat lokaal meerdere kisten op elkaar zijn begraven. Ook kunnen plaatselijk knekelputten voorkomen waarbij dieper is ontgraven. Van een eventuele uitbreiding van de begraafplaats tot de huidige betonnen muur in het zuiden van plangebied B zijn in de boringen geen aanwijzingen gevonden. Dat wil niet zeggen dat dit terrein niet (gedeeltelijk) in gebruik is geweest als begraafplaats. Het booronderzoek was echter minder gericht op dit deel aangezien het archeologisch van minder belang wordt geacht.

Bovengrond van het plangebied: deelgebied C

Gedurende de inventarisatie zijn in geen van de vier boringen archeologische indicatoren aangetroffen.

4. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

4.1 Conclusies

4.1.1 Inleiding

Op 29 en 30 november 2005 is een verkennend inventariserend veldonderzoek in het plangebied Rotterdam Groeibriljant uitgevoerd, bestaande uit de deelgebieden A, B en C.

4.1.2 Gaafheid bodemopbouw

Deelgebied A

De bodemopbouw van het kasteelterrein van IJsselmonde (BOOR-vindplaatscode 13-06) is deels geroerd. Van de grachtvulling van de noordelijke gracht is plaatselijk circa 150 cm afgegraven in verband met een bodemsanering (Afb. 2). Het grootste deel van de vulling is echter nog intact en is (daarom) archeologisch gezien waardevol.

Deelgebied B

De bodemopbouw van de begraafplaats rond de Adriaen Janszkerk (BOOR-vindplaatscode 13-51) is deels geroerd. In de loop der tijd zijn de graven, zowel binnen als buiten de kerk, deels geruimd. Uit de boorgegevens is niet na te gaan op welke plaats en tot welke diepte de graven geruimd zijn. Andere (sub)recente verstoringen zijn in de boringen niet aangetroffen.

In het deelgebied buiten de begraafplaats lijkt de oorspronkelijke bodemopbouw - afgezien van een enkele centimeters dikke bouwvoor nog intact (Afb. 2).

Deelgebied C

Met betrekking tot de mate van gaafheid van de bodemopbouw in het plangebied kan worden geconcludeerd dat de stratigrafische niveaus met de grootste archeologische verwachting ongeschonden in de ondergrond aanwezig zijn in deelgebied C. Slechts de bovenste 100 cm is geroerd en/of opgebracht.

4.1.3 Archeologische waarden

In de diepere ondergrond van deelgebied B en C (vanaf 340 cm - NAP) bevindt zich vermoedelijk een fossiel geullichaam van de Afzettingen van Gorkum (Afb. 2). In deze -archeologisch kansrijke - afzettingen zijn tijdens dit booronderzoek geen archeologische indicatoren aangetroffen. In of op dit fossiele geullichaam bevinden zich in deelgebied B mogelijk archeologische waarden. In deelgebied C is de kans daarop echter klein omdat dit deelgebied voldoende gedetailleerd onderzocht is.

Deelgebied A

Op basis van de archeologische indicatoren en historisch onderzoek (paragraaf 2.4.2.) kan het volgende worden gezegd over de slotgracht van het kasteel IJsselmonde (BOOR-vindplaatscode 13-06): In deelgebied A is de ligging alsmede de diepte (circa 500 cm) van de gedempte noordelijke gracht (Afb. 2) in het veld bepaald. De ligging van de zuidelijke gracht is vastgesteld, maar niet exact begrensd, aangezien deze niet zal worden aangetast. Van de grachtvulling van de noordelijke gracht is plaatselijk circa 150 cm afgegraven in verband met een bodemsanering (Afb. 2). Het grootste deel van de vulling is echter nog intact en is (daarom) archeologisch gezien waardevol.

Deelgebied B

De vondst van archeologische indicatoren en historisch onderzoek (paragraaf 2.4.2) in deelgebied B hebben het volgende opgeleverd over de begraafplaats van de Adriaen Janszkerk (BOOR-vindplaatscode 13-51):

Van de oorspronkelijke begraafplaats voor 1812 (Afb. 2) is de ligging in de boringen vastgesteld. Hier zijn archeologische indicatoren aangetroffen tussen circa 265 cm (boring 24) beneden maaiveld (boring 24) en 30 cm (boring 30) beneden maaiveld. Ook zijn er fosfaatvlekken gevonden tussen circa 130 en 170 cm beneden maaiveld. Dit laatste betreft waarschijnlijk uitspoelingsvlekken in ongeroerde grond.

Van een eventuele uitbreiding van de begraafplaats tot de huidige betonnen muur in het zuiden van deelgebied B is in de boringen geen aanwijzing gevonden. Dat wil echter niet zeggen dat dit terrein niet in gebruik is geweest als begraafplaats. Het booronderzoek was minder gericht op dit deel, aangezien de 19^e eeuwse begraafplaats archeologisch van minder belang wordt geacht, gezien de geringe zeldzaamheid en de betere beschikbaarheid van archieven uit deze periode.

Deelgebied C

Gedurende de inventarisatie zijn in geen van de vier boringen in deelgebied C waardevolle archeologische indicatoren aangetroffen. Er zijn verder geen aanwijzingen voor archeologische waarden in het plangebied.

4.2 Aanbevelingen

Op basis van bovenstaande conclusies uit het verkennend inventariserend veldonderzoek luiden de aanbevelingen voor het plangebied Rotterdam Groeibriljant als volgt:

Deelgebied A

In deelgebied A zal volgens de huidige plannen bij ontgravingen voor meer waterberging de vulling van de slotgracht gedeeltelijk vernietigd worden. Hierbij zullen dus archeologische waarden worden aangetast. Tevens zal hierdoor de oorspronkelijke vorm verloren gaan van het nog bestaande deel van de slotgracht. Dit betekent een aantasting van cultuurhistorische waarden in deelgebied A. Om deze twee redenen moet hier dan ook - indien mogelijk - geen extra waterberging gecreëerd worden.

Wanneer dit onvermijdelijk is dient archeologisch onderzoek aan de grachtvulling te worden verricht. In dit geval door een waarderend inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven, alvorens de waterberging te creëren. Bij het realiseren van de waterberging dient verder zoveel mogelijk rekening gehouden te worden

met de oorspronkelijke vorm van de slotgracht. Dit houdt in dat de vorm van de bestaande waterpartij behouden dient te blijven, maar ook dat de nieuw te graven waterberging daar wordt aangelegd waar de gracht in het verleden bestaan heeft (Afb. 6). Op deze manier kan de historische beleving ter plaatse vergroot worden (eventueel met een informatiepaneel).

Deelgebied B

In deelgebied B bevinden zich archeologische waarden vanaf het maaiveld, die aangetast zullen worden, indien hier grondwerkzaamheden plaatsvinden. Daarom dient - indien mogelijk - de ondergrond vanaf het maaiveld niet geroerd te worden, zowel uit eerbied voor de begravingen als uit archeologisch oogpunt. Wanneer dit onvermijdelijk is dienen dan ook een waarderend inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven te worden uitgevoerd op de bedreigde locatie(s).

Het inventariserend veldonderzoek zal er in de eerste plaats op gericht zijn de ligging van de graven in de proefsleuven te documenteren. De menselijke overblijfselen zullen zonder uitgebreid onderzoek in het depot worden bewaard voor eventuele latere analyses. Tegelijkertijd zullen profielen archeologisch worden gedocumenteerd. Hierbij zal ook worden gelet op een eventuele voorloper van de Adriaen Janskerk (paragraaf 2.4.2.) en het 11^e - eeuwse kasteel IJsselmonde (paragraaf 2.4.2.).

Verder bevindt zich in de diepere ondergrond van deelgebied B (vanaf 340 cm - NAP) vermoedelijk een fossiel geullichaam van de Afzettingen van Gorkum (Afb. 2). Hierin/op kunnen zich mogelijk archeologische sporen bevinden uit de periode Neolithicum - Bronstijd. Deze zouden - indien aanwezig - vernietigd kunnen worden bij grondwerkzaamheden dieper dan 300 cm - NAP.

Wanneer in deelgebied B dergelijke grondwerkzaamheden zullen plaatsvinden,

dient een karterend inventariserend veldonderzoek uitgevoerd te worden door het zetten van diepe grondboringen. Zo kan vastgesteld worden of zich hier eventueel archeologische waarden uit de bovengenoemde perioden bevinden.

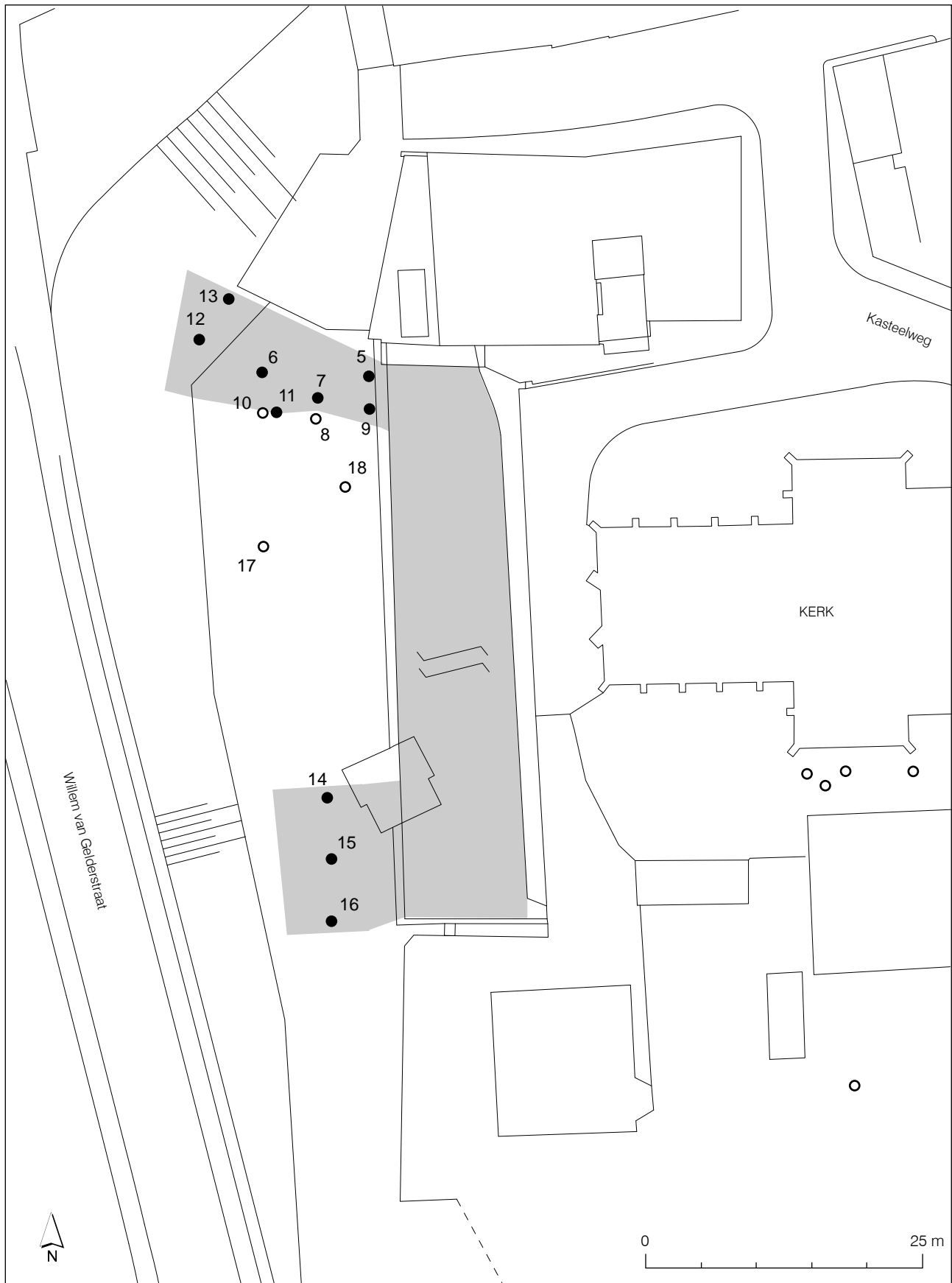
Deelgebied C

In deelgebied C kan worden vastgesteld dat de kans zeer klein is dat bij de inrichting van het plangebied archeologische waarden worden aangetast. In deelgebied C dienen geen voorzieningen behoeven te worden getroffen om archeologische waarden te behouden of te ontzien. Zonder verder archeologisch onderzoek kan in deelgebied C worden gestart met de voorgenomen werkzaamheden.

Daarnaast dient altijd rekening gehouden te worden met zogenaamde toevalsvondsten. Hiervan dient men op basis van de Monumentenwet 1988 de burgemeester te informeren. Het BOOR is bereid om het Ingenieursbureau van Gemeentewerken Rotterdam hierin te adviseren.

Bevoegd gezag

Het bevoegd gezag in deze is het BOOR. Ten aanzien van de conclusies en aanbevelingen in dit rapport dient het ingenieursbureau van Gemeentewerken Rotterdam contact op te nemen met het BOOR (010-4777053).

Kaart: Gemeentewerken Rotterdam 2005
 Schaal 1:500

Afb. 6. Ligging boorpunten met slotgrachtvulling (zwart) en indicatie ligging slotgracht (grijs).

NOTEN

1. De gegevens zijn afkomstig van de heer Plaisier, die zich verdiept heeft in de geschiedenis van de kerk door onder meer archiefstudie (mondeling contact 7 december 2005). Meer over de kerkarchieven is te vinden op de website over de Adriaen Janszkerk (Adriaen Janszkerk 2005).

LITERATUUR

Adriaen Janszkerk 2005: *Adriaen Janszkerk te Rotterdam IJsselmonde* (geraadpleegd 9 december 2005), <http://home.wanadoo.nl/n.goedhart/adriaenjanszkerk/>

Archeologisch Belangrijke Plaatsen behorende bij de Monumentenverordening Rotterdam 2003. Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam, Rotterdam.

Archeologische Waardenkaart Rotterdam. Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam, Rotterdam 2003 in voorbereiding.

De WoonOmgeving 2005: *De WoonOmgeving* (geraadpleegd 9 december 2005), <http://www.dewoonomgeving.nl>

Hoek, C. 1973: *IJsselmonde, Verslagen van de afdeling Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam, 23-27*.

Kempenaar 2002: *Archeologisch onderzoek tijdens de restauratie van de Adriaen Janszkerk in Oud-IJsselmonde (gemeente Rotterdam)*, Rotterdam (BOORrapporten 84).

ROB 1994: *Archeologische Monumentenkaart (AMK) Zuid-Holland*, Den Haag.

Provincie Zuid-Holland 2002: *Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland regio Rijnmond*. Den Haag.

TNO-NITG 1998: *Geologische Kaart van Nederland 1:50.000, blad Rotterdam Oost (37 O)*, Delft.

Top. Bureau 1857: *Militaire Topografische Kaart, Blad 37 (Rotterdam)*, schaal 1:50.000.

AFKORTINGEN

BOOR Bureau Oudheidkundig
Onderzoek van Gemeente-
werken Rotterdam

NAP Normaal Amsterdams Peil